

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2022, 22(2): 799 – 809, doi: 10.11616/asbi.1099425

Hammadde, İmalat ve Pazar Üçgeninde Orta Çağ'da Flanders'de Kumaş Üretimi

Fabric Production N Flanders in the Middle Ages in the Trangle of Raw Materrals, Manufacturing and Market

Halil Yavaş¹

Geliş Tarihi (Received): 06.04.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 11.05.2022

Yayın Tarihi (Published): 31.07.2022

Öz: Flanders'deki kumaş imalatını ve ticaretini ele aldığımız bu çalışmamızda, konuyu uluslararası boyutuyla inceleyeceğiz. Öncelikle bu endüstrinin gelişiminde Flanders'in tarihi ve coğrafi özelliklerini anlamaya çalışacağız. Devamında hammadde tedariki ve bu süreçte İngiltere'nin konumunu tartışacağız. Gerekli şekilde kaliteli hammaddeye ulaşan Flanders'in kumaş üretiminde ne şekilde teknik ilerlemeler kat ettiğini ve imalat sürecini araştıracağız. Flanders ilginç bir şekilde bu sektöre üretici olarak başlamışken devamında ürünün ticaretini de üstlendiğini görmekteyiz. Fakat yine günümüzde olduğu gibi uluslararası rekabet ile karşılaşmış ve karşısında Floransalı ve Ceneviz tüccarlarını bulmuştur. Çalışmamızda bu süreçte Flanders'in zirveye çıkıp inmesinin sebepleri üzerinde duracağız. Burada Floransalı ve Ceneviz tüccarlar mı yoksa İngiltere Krallığı ile yaşanan siyasi sorunlar mı etkili oldu onu göreceğiz. Konuları ele alırken John H. Munro, David Nicholas, M. M. Postan, Henri Pirenne, P. Sawyer ve Van Werveke gibi alanında uzman bazı araştırmacıların muhtelif tartışmalarına değineceğiz.

Anahtar kelimeler: Flanders, Lonca, Yün, Kumaş, Champagne

&

Abstract: In this study, in which we discuss the production and trade of fabric in Flanders, we will examine the issue with its international dimension. First of all, we will try to understand the historical and geographical characteristic of Flanders in the development of this industry. Next, we will discuss the supply of raw materials and the England's position in this process. While Flanders was like a developed industrial country for that period, the England is an underdeveloped country as a supplier of raw materials. Interestingly, while Flanders started this sector as a manufacturer, we see that it later assumed the trade of the product. However, it has encountered international competition and found Florentine and Genoese merchants against it. In our study, we will focus on the reasons for the rise and fall of Flanders in this period. We will see whether the Florentine and Genoese traders or the political problems with England had an impact on this process. We will also talk about the contribution of the textile industry in Flanders to the urbanization and social structure in this region. While examining the subjects, we will touch upon the various discussions of some experts in the field such as John H. Munro, David Nicholas, M. M. Postan, Henri Pirenne, P. Sawyer, and Van Werveke.

Keywords: Flanders, Guild, Wool, Fabric, Champagne

Atıf/Cite as: Yavaş, H. (2022). Hammadde, İmalat ve Pazar Üçgeninde Orta Çağ'da Flanders'de Kumaş Üretimi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 799 - 809. doi: 10.11616/asbi.1099425

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Halil Yavaş, Hitit Üniversitesi, halilyavas@hitit.edu.tr.

1. Giriş

Flanders'in tekstil üretimi konusundaki mahareti Roma dönemine kadar dayanmaktadır. O zamanlarda Flanders'de koyun yetiştirilip, bunlardan elde edilen yünlerle üretilen kumaşlar ülkenin uzak bölgelerine gönderilmiştir. Fakat bu imalat, ihtiyaca yönelik ev atölyeleri yerine dış satım amaçlı olarak X. yüzyıldan sonra profesyonelleşmiştir (Nicholas, 1992: 29). Nitekim tekstil endüstrisi bölgede öyle gelişmiştir ki Heaton'a göre Avrupa'nın modern anlamda dünya pazarı için üretim yapan en eski büyük endüstrisi Flanders'de ortaya çıkmıştır. Bu süreç, ilerde değineceğimiz üzere kapitalist biçimde örgütlenen imalathanelerin yanı sıra hassas biçimde işbölümünün olduğu ve kentsel proletaryanın olduğu şehirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Heaton, 1985: 136). Erken dönemlerde Flamanlar kumaş üretimiyle ilgilenmekle birlikte bunun ticaretini genellikle Frizler yürütmüştür. IX. yüzyılda Thames kıyılarından Batı Almanya'ya kadar faaliyetlerini genişletmişken, X. yüzyıl sonlarında onların yerini Flaman tüccarlar devralmıştır. Devamında kumaş endüstrisinde ve ticaretinde 250 yıllık bir Flaman etkisi görülmüştür (Werveke, 1954: 238). Flanders'in bu ilerlemesinde bölgenin coğrafi özelliklerinin büyük katkısı olmuştur. Ren Nehri'nin kollarıyla Meuse ve Scheldt nehirleri ve bu nehirlerin meydana getirdiği haliçler pazar yerlerinin kurulduğu bir bölge haline gelmiştir. Pirenne'in ifadesiyle Orta Çağ'da Scheldt havzası o haliyle adeta XVIII. - XIX. yüzyıl İngiltere'sini hatırlatmaktadır (Pirenne, 2012: 45-47).

Bütün bu süreçte en önemli hammadde yün olmuştur. Orta Çağ teknolojisinin pamuğu ip haline getirmesinin zorluğundan dolayı pamuktan kumaş üretimi yaygın değildir. Bunun içindir ki pamuklar genellikle keten ile birlikte işlenmekte veya dolgu malzemesi olarak kullanılmaktadır. Ketenden yapılan kumaşlar ise iç giysi imalatında tercih edilmektedir. Çünkü yumuşak ve emici bir özelliği olan keten, teri ve yağları emmesi hasebiyle daha kullanışlı olup, bilhassa sıcaklarda kullanımı rahattır. Yün ise ketene nazaran zor temizlenmekte ve teri iyi emmemekte, ayrıca tende kaşıntıya sebep olmaktadır. Öte yandan suya dayanıklı olması ve boyayı ketenden daha iyi tutmasından dolayı dış kıyafette daha ziyade yün tercih edilmiştir. Bunun neticesinde de tekstil üretiminin büyük çoğunluğunda yün kullanımı öne çıkmıştır (Singman, 1999: 36). Nitekim XI. yüzyıldan itibaren yeşil ve lacivert gibi canlı renklere sahip Flaman yün kumaşlar, Almanya'da üst sınıfın giysisi olarak ketenin yerini almıştır (Ashley, 1887: 35). Hatta daha erken dönemlerde Charlemagne, Halife Harun Reşid'e hediye olarak gönderecek canlı renklere sahip bu kumaşlardan daha iyi bir şey bulamamıştır (Pirenne, 2012: 47).

2. Tekstil Endüstrisinde Hammadde Sorunu ve İngiltere Yünü

XI. yüzyılda özellikle iki sebepten dolayı lüks tekstil ürünlerine talep artmıştır. Bunlardan birincisi, Haçlı Seferleri sonrasında zenginlerin Doğu'nun süslü ve dekoratif ürünlerine daha fazla ilgi göstermeleridir (Heaton, 1985: 132). Nicholas bu durumu "giyim zevkindeki değişiklikler" şeklinde tanımlamaktadır. XII. yüzyılın ikinci yarısında zenginler keten kıyafetlerin üzerine yünden yapılan kumaş ceket giymeye başlamışlardır. Böylece Flamanlar, talebin arzı aştığı geniş bir pazarın imkânlarından faydalanmışlardır (Nicholas, 1992: 173). Bir diğer etken ise Lloyd'a göre XI. yüzyılın sonları XIV. yüzyılın başları arasında Avrupa'da yaşanan nüfus artışıdır (Lloyd, 1977: 5).

Tekstile olan talebin artmasına bağlı olarak yüne de talep artınca Flanders kıyılarında uygulanan tarım ıslahıyla² bu sorun kısmen aşılmaya çalışılmıştır. Bölgedeki bataklıkların kurutulmasıyla elde edilen alanlar başlangıçta koyunların otlaması için uygun ortam sunmuştur. Çünkü bu bölgeler, drenaj çalışmasının hemen sonrasındaki yıllarda tahıl yetiştirilemeyecek ölçüde tuzludur. Ayrıca zemini hala yumuşak olduğu için inek gibi ağır hayvanların otlaması açısından uygun değildir. Böylece buralardaki koyunlardan elde edilen yün, Orta Çağ'da Flaman tekstil endüstrisinde, özellikle düşük kaliteli fakat ucuz kumaş üretiminde kullanılmıştır. Lakin XI. yüzyılın ortalarından itibaren artan nüfus karşısında söz konusu alanlar, tuz seviyesinin de uygun miktara inmesi neticesinde ekilebilir arazilere dönüştürülmek zorunda kalmıştır (Oksanen, 2012: 152). Öte yandan elde edilen yünlerin İngiltere yününden daha pahalı ve de daha düşük kalitede olması, kumaş imalatçıları açısından tercih edilmeme sebebi olmuştur.

² Özellikle manastırlar öncülüğünde XII. yüzyıldan itibaren Flandre kıyılarındaki bataklıklardan büyük miktarda tarım arazileri elde edilmiştir. Örneğin Les Dunes manastırı yaklaşık 25.000 dönümlük bir alanı verimli tarım arazisine dönüştürmüştür. Benzer faaliyetleri Sistersiyen manastırları da yapmıştır. Bkz. Lekai, 1958: 211.

Bütün bu koşullar Flanders'i, XI. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere'den yün ithal etmeye mecbur kılmıştır (Nicholas, 1976: 7; Postan, Miller, 1987: 633).

Fetihten önce İngiltere ile yün ticaretinin yapıldığı iddia edilse de bu bilgiyle ilgili araştırmacılar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Örneğin Peter Sawyer, XI. yüzyıl İngiltere'sinin ekonomisi üzerine yazdığı klasik makalesinde, Flanders'e yapılan yün ticaretinin Anglo-Sakson zamanlarında önemli bir zenginlik kaynağı olduğunu savunmaktadır. Ancak Oksanen, onun kanıtlarının büyük ölçüde daha sonraki gelişmelerle örtüşmediğini ileri sürmektedir (Oksanen, 2012: 152; Sawyer, 1965: 161-162). Kesin olan bir şey varsa o da fetihten önce Danimarka'nın yörüngesinde bulunan İngiltere, sonrasında Kara Avrupa'sına bağlanmış ve Brugge'ün Londra ile sürdürdüğü ilişkiler daha da artmıştır (Pirenne, 2012b: 78). Öyle ki İngiltere yününün hâkimiyeti artarak sürmüştür. Bilhassa Galler, Cotswolds ve Lincolnshire'da üretilen yünler XV. yüzyıl sonlarında piyasada etkili olup, Kastilya'nın merinos yününün gelmesine kadar en kaliteli yün olarak kabul edilmiştir (Munro, 1988: 694).

XII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Flanders'deki tekstil endüstrisi artık büyük ölçüde İngiltere yününe bağımlı hale gelmiştir. Onu satın almak için kullanılan büyük miktardaki gümüş, özellikle XII. yüzyılın sonunda kullanıma sunulan, Almanya'nın güneyindeki Freiburg madenlerinden temin edilmiştir (Nicholas, 1992: 173). 1103'ten itibaren iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin artması ve 1155 - 1158 yılları arasında St. Omer tüccarlarının Londra'da serbestçe ticaret yapma hakkı elde etmesi bütün bu ticari gelişmelerin bir neticesidir (Keene, 2008: 54). Flaman tüccarların erken dönemlerinde nakit para kullanma mecburiyetlerinden anladığımız kadarıyla söz konusu ticaretleri tek taraflı olmuştur. Nitekim 1180'den sonraki yün ihracatına bağlı olarak büyük miktarda Flaman gümüşü İngiltere'ye girmişken, Flanders'de XIII. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere parasına dair çok az kanıt bulunmaktadır. Bunun önemli bir nedeni yünü nakit almaları ve üretilen kumaşın İngiltere'de değil de Champagne fuarlarında satılmasıdır. Bu da Flanders'in ikinci bir bağımlılığına yani pazar konusundaki Fransa'ya bağımlılığına işaret etmektedir (Miller, Edward, 1965: 75; Nicholas, 1992: 176).

O dönem için belirli bir noktaya kadar İngiltere de Flanders'e bağımlıdır. Floransalı kumaş üreticileri devreye girene kadar İngiltere'deki yün tedarikçileri Flanders pazarlarına muhtaç durumdadır. Ayrıca XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Flanders – İngiltere ticareti kısmen karşılıklı olmuştur. Şöyle ki Flaman kadırgaları Venedik'ten yelken açıp İngiltere'yi ziyaret edip, İran ve Hint ürünlerini buraya taşıırken, dönüşte İngiltere yünü almaktadırlar (Karaimamoğlu, Gürsoy, 2021: 183). Ayrıca bir süre sonra İngiltere'nin Flanders'den ithal ettiği kumaşlar çok artmıştır. Yani Flamanlar, İngiltere yünü kullanarak onların giydikleri kabanların kumaşlarını üretmektedirler. İngiltere ve Flanders arasındaki bu bağ bir atasözü ile şöyle ifade edilmektedir: Flamanlar, İngiltereden tilki postunu bir *groat*'a (4 *penny* değerinde eski İngiltere gümüş lirası) alırlar ve onlara kuyruğunu bir *guelden*'e (Hollanda para birimi) satarlar (Karaimamoğlu, Gürsoy, 2021: 184).

Flanders'in İngiltere'ye olan bağımlılığı yünün siyasi bir araç olarak kullanılmasına sebep olmuştur. İngiltere kralları yün arzını kesmekle tehdit ederek Flaman şehirlerini kendi dış politikasına göre şekillendirmeye çalışmıştır. Yün ticaretinin diplomatik bir kaldıraç olarak kullanılması Kral Yurtsuz John'a kadar dayanmaktadır. Nitekim 1208'de Kral John, Flaman soylularının ondan ayrılıp Fransa Kralı'nın himayesine girmeleri üzerine yün arzını kısmıştır. Benzer yöntemleri Kral II. Edward, Yüzyıl Savaşının arifesinde 1336'da tatbik etmiştir (Ashley, 1887: 38; Lloyd, 1977: 6). İlginçtir, İngiltere'ye olan bağımlılık XIII. yüzyılın sonlarından azalmışsa da yerini yerli Flaman yünü değil İskoç yünü almıştır (Nicholas, 1976: 9). Öte yandan XIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde başka yeni ve büyük bir tedarikçi kendisini göstermiştir. İber yarımadasında hızla gelişen merinos koyun çiftlikleri kuzeydeki kumaş endüstrisine yün arzına başlamıştır. Yüzyılın sonunda bu yünler İngiltere gibi yün üreticisi bir yerde bile tercih edilir olmuştur (Postan, Miller, 1987: 633). Bu durumdan Flanders ve Brabant da etkilenmiş ve XV. yüzyılda merinos yünü kullanmaya başlamışlardır (Postan, 1973: 26).

Bütün bu süreçte yün tedarikçileri ile kumaş imalatçıları arasında erken dönemde ilginç bir alışveriş uygulanmaktadır. Werveke, yün üreticilerinin başlangıçta zanaatkârlara satış yaparken, karşılığında da onlardan kumaş aldıklarını, zanaatkârların aslında ücretli çalışan gibi olduklarını ileri sürer. Öyle ki

aletler kendilerine ait olsa da yünü alıp işlemekte ve kumaş olarak yün sahibine geri vermektedirler. Ancak daha sonra zanaatkarların yünü krediyle almaya başlayıp, tam anlamıyla müteşebbis olduklarını, böylece bitmiş ürünlerini istedikleri pazarda sattıklarını bildirir (Werveke, 1954: 238). Dolayısıyla özellikle XIII. yüzyılda Flanders'de bu tür tüccarların, "sanayi proletaryasını" sömürerek dokuma zanaatlarına bir çeşit endüstriyel kapitalizm dayattığını ileri sürmektedir. Munro, bu iddiaların bireysel düzeyde kalmış olan Jehan Boinebroke'un (ö. 1286) kayıtlarına dayandığını, bunun da abartı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü o, yün tüccarlarının aynı zamanda bir koyun çiftliği ve birçok kentsel mülkü olan toprak sahipleri olduğunu, yani hammadde konusunda sıkıntı yaşamadıklarını söylemektedir (Munro, 1988: 711).

3. Kumaş İmalatının Profesyonelleşme Süreci ve Yeni Teknikler

XI. yüzyılın ortalarına kadar kumaş üretiminin ailenin ihtiyacı için ve iç pazara yönelik yapıldığından söz etmiştik. Her ne kadar Karolenj döneminde Frizya kumaşları üretim alanı dışında satılmışsa da bunların ihtiyaç fazlası ürünler olduğu düşünülmektedir. XI. yüzyıldan sonra tarım işçileri, kırsal bölgeleri terk ederek tüccarlara yakın olmak için küçük kasabalara yerleşmeye başlayınca Flanders'in sanayi şehirlerinin altyapısı hazırlanmıştır. O zamana kadar kumaş üretimi, başka uğraşların olmadığı zamanlarda yapılan bir iş iken, artan talebin de etkisiyle daimi bir faaliyet ve meslek halini almıştır (Werveke, 1954: 237). Adam Smith'in işbölümünün piyasa üzerindeki etkisine dair ünlü yaklaşımı bunu güzel bir şekilde izah etmektedir. Hiçbir hanenin tek başına bir giysinin tamamını, rekabetçi dış pazarlarda satabilecek kalite ve fiyatta üretemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Düşük maliyetli ve yüksek kaliteli ürünler ancak işçilerinin her birinin belirli bir sahada ihtisaslaşması durumunda elde edilebilir. Örneğin yün ayırıcılar, çırpıcılar, tarayıcılar, makaracılar, dokumacılar, kesiciler, boyacılar gibi. Bu zanaatkarların çoğu, ek görevler için uzman yardımcılardan da yararlanmıştır (Munro, 1988: 711).

Profesyonelleşme ile dokuma tezgâhındaki değişiklikler aynı döneme denk gelmektedir. Yatay dokuma tezgâhının gelişimi, Orta Çağ yünlü tekstil endüstrisindeki en önemli cinsiyet değişikliğini de etkilemiştir. Dikey çözümlü dokuma tezgâhının hâkim olduğu erken Orta Çağ'da, dokumacılar neredeyse tamamen kadınlardan oluşmaktadır. Ancak XI. yüzyılın ortalarından itibaren yatay dokuma tezgâhının ortaya çıkmasıyla ve özellikle XIII. yüzyıldan itibaren geniş dokuma tezgâhının yayılmasıyla birlikte, dokumacılar ağırlıklı olarak erkeklerden seçilmiştir. Bu cinsiyet değişikliğinin sebebinin yatay dokuma tezgâhının teknik özelliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Kadın dokumacıların sayısı azalmışsa da endüstride, kocalarının partneri olarak ve daha sonra kocalarının işlerini yürüten dul kadınlar olarak faaliyet göstermişlerdir (Munro, 1988: 712). Ayrıca profesyonelleşme sonrasında kadınlar ince dokumalar ve nakışlar üzerine yaptıkları çalışmalarla da sektörde varlıklarını muhafaza etmişlerdir (Keene, 2008: 59).

İmalat sürecine gelecek olursak öncelikle yünler uzunluklarına ve kalitelerine göre ayrıldıktan sonra temizleme işlemlerine tabi tutulur. Sıcak alkali su, kül suyu veya içerdiği amonyaktan dolayı dinlendirilmiş idrar içeren büyük bir ahşap tekne içinde tahta tırmıklar ile temizlenir. Devamında akan suda durulur ve kurumaya bırakılır. Yün, tamamen kuruduktan sonra bir masanın üzerinde söğüt dalı veya sopalarla dövülür (Munro, 1988: 694). Bu işlemler pek fazla ustalık gerektirmediği için çoğu erkek tarafından yapılabilmektedir. Ardından genellikle kadın işçiler, kısa elyaflı yünü taraklama, uzun elyaflı yünü ise penye yöntemiyle eğirirler. Boyama işlemini yapacak olan boyacı, yün, boya ve mordan gibi malzemelerin etkilerini, farklı kombinasyonlar veya farklı yöntemleri tam olarak bilmelidir. İyi şap ile kötü şapı birbirinden ayırt edip ona göre imalatta kullanabilmelidir. Farklı yün kalitesi için gereken farklı işlemleri anlamalıdır. Bundan dolayı boyanın niteliğine göre farklı ustalar çalışmaktadır. Kuzeybatı Avrupa'da yaygın olarak kökboyası ve çivit kullanılmaktadır. Orta Çağ duvar halılarının arka planında baskın olan mavi ve kırmızı renklerinin muhtelif tonları bu şekilde yaratılmıştır. Çivit ayrıca siyah renk elde etmek için kullanılmaktadır. Çivitin ve kök boyasının kullanımının artmasıyla Flanders'de ve İngiltere'de üretimi de yaygınlaşmıştır. Boyama işlemi sırasında boyacı veya yardımcılarını fiçilerde, uzun sırtıklarla yünü veya kumaşı çevirerek döndürür. Bu, neredeyse her zaman erkekler tarafından yapılan ağır bir iştir. Devamında uygun şekilde yağlanan yün, iplik haline getirilir. Bu ise genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır (Postan, Miller, 1987: 634-639).

Hazırlanan ip dokuma tezgâhına yerleştirilir. Orta Çağ'ın başlarında daha çok kullanılmış olan dikey dokuma tezgâhında ipler uzunlamasına aşağıya doğru sarkar ve uçlara bağlanan ağırlıklar tarafından sıkıca çekilirdi. Bu işlemler yatay dokuma tezgâhının devreye girmesiyle daha kolay hale gelmiştir. Bunlarda iplikler silindirlere sarılmakta ve silindir üzerindeki bir mandal ile sıkıca tutulmaktadır. Yeni tezgâhlar, dokumacının işini hem hızlandırmış hem de kolaylaştırmıştır. Dokunmuş olan kumaşın yüzeyindeki lifler, pürüzsüz bir görünüm kazandırmak ve kumaşın dış etkenlere karşı direncini artırmak için alaylandıktan sonra kesilip yıkanır (Ülgen, 2021: 139).

Kesim işleminde bazı standardizasyon sorunları yaşanmıştır. Örneğin Flaman kumaşlar farklı boylarda piyasaya sunulmuştur. Çünkü her Flaman imalatçısının farklı kumaş uzunluğu bulunmaktadır. 1253 gibi erken bir tarihte III. Henry, Douai'nin lüks kumaşlarının uzunluğundan ve genişliğinden şikâyet etmiş ve İngiltere fuarlarına getirilmesi durumunda İngiltere Krallığı'nın şartnamelerini karşılamayan kumaşlara el konulacağını duyurmuştur. Sadece Flamanlar değil, diğer yabancı tüccarlar da cezanın uygulanmasına direnmişlerdir. Henry, konunun peşine düşmemiş ancak I. Edward 1270'te yabancılara şartlarına uymaları koşuluyla lisans vererek konuyu tekrar gündemine almıştır (Nicholas, 1992: 177).

Bu arada tekstil endüstrisindeki teknik ilerlemeler, iş gücünde artış olmaksızın, üretimde kayda değer bir yükseliş sağlamıştır. Yıllık ihraç edilen yünün çuval sayısıyla, kumaş miktarı bunu ortaya koymaktadır. Çünkü kumaş uzunlukları artarken, çuval sayısı azalmaktadır. XIV. yüzyılın başlarında İngiltere 35.000 çuval yün ihraç etmesine karşın, bu miktar aynı yüzyılın sonlarına doğru 19.000 çuvala, 15. yüzyılın ortalarında da 8.000 çuvala düşmüştür. Öte yandan yine ihraç edilen kumaşlar yıl bazında uzunluk olarak, 1347'de 4.000 top iken, 1360'larda 16.000 topa ve XV. yüzyılın ortalarında da 54.000 topa yükselmiştir (Gimpel, 2004: 99).

Tekstil endüstrisinin geliştiği her kentte yüksek kaliteli "yağlı" kumaş ile daha ucuz "yağsız" veya "kuru" kumaşların üretiminden bahsedildiğini görüyoruz (Munro, 1988: 695; Wee, 1975: 205). Saies (kamgarn), draperie (ince yünlüler) ve Flaman şehirlerinin spesiyalleri arasında yer alan çizgili kumaşlar bunların başındadır. Çizgili kumaşlar çeşitli ebatla satışa çıkarıldığı için karışıklığa neden olmuştur. Başlıca ortak özellikleri, hem draperiden hem de kamgarndan daha ucuz olmalarıdır. Bunlar genellikle İngiltere'ye ihraç edilmişlerdir (Nicholas, 1992: 174; Munro, 2015: 130). Aslında ucuz kumaş alabilecek kişi sayısının daha fazla olabileceğini düşündüğümüzde bu ürünlerin ticari önemi anlaşılacaktır. Şöyle ki kuzeydeki ucuz kumaş ihracatının toplam ihracat içindeki payı çok büyük bir yer tutmaktadır (Chorley, 1987: 366).

Özellikle Douai, Ghent, Cambrai, Ypres ve Lille'deki iyi yünlerden yapılan scarlet denilen renkli kumaşlar en lüks ürünlerdir. Bu merkezlerin her birinde daha ucuz kumaş türleri de üretilmekte ve ihraç edilmektedir. Bunlar stanfort, biffe, rays gibi çeşitli özel ürünler ve Diksmuide'de üretilen beyaz kumaşlardır. En ucuz renkli kumaş, en iyi standforların fiyatının iki katıdır. Bu ikinci özel ürün kategorisi, diğer önemli şehirlerin ihracatının ana kalemini oluşturmaktadır. Kalitedeki farklılıklar çoğunlukla kullanılan hammaddeye, ürünün farklılaşmasına ve karmaşıklığına bağlıdır. Daha ucuz kumaş daha kalınken, daha az işlemle geçirilerek hazırlanmıştır (Blockmans, 2008: 412). XII. yüzyılın başlarında kuzey Avrupa'da iyi bilinen Ypres bezleri, yüzyılın sonlarına doğru hem sayı hem de çeşitlilik bakımından güney pazarlarındaki diğer tüm kumaşları geride bırakmıştır (Postan, Miller, 1987: 632). Flanders'deki kumaş üretiminde her şehir başlı başına bir marka olmuştur denilebilir. 1180 gibi erken tarihlerde Flanders ve Kuzey Fransa'dan Akdeniz ve Levant'ta bu şekilde kumaş satıldığı tespit edilmiştir (Lloyd, 1977: 5). Bu süreçte Ghent yünlü kumaşta uzmanlaşmışken, Ypres keten kumaşlarda daha fazla isim yapmıştır. Hemen hemen her kasaba özel bir dokuma, belirli bir desen, belirli bir boya ile kendi tarzlarını oluşturmuşlardır. Arras (Arras), cambrik (Cambrai), valence (Valenciennes) bunların başında yer almaktadır (Thompson, 1928: 505).

Ucuz olarak tanımlanan kumaşlar olsa da genel olarak bu ürünün imalatı maliyetlidir. Flanders'in şehirlerde bol miktarda emek arzı bulunmakla birlikte boya için Floransa ve Kuzey Fransa'daki tüccarlara bağımlıydılar. Nitekim Flanders'den Akdeniz'e yapılan ihracatın çoğu boyasız kumaşlardan oluşmaktadır. Bu ürünler son halini Floransa ve Cenova'da almaktadır (Nicholas, 1992: 173). Kumaşın bu maliyetinden dolayı atıklarını minimumda tutmak için giysiler çok sayıda küçük parçalardan imal

edilmektedir. Terzilik becerisinin çok gelişmediği de hesaba katıldığında kıyafetlerin estetik eksikliği daha iyi anlaşılacaktır (Singman, 1999: 37-38).

4. Flaman Kumaşının Pazarda Yükselişi ve Düşüşü

Orta Çağ'da taşıma araçları, ucuz ve ağır eşyanın dolaşımı için uygun olmadığından lüks Flaman kumaşı önemli ticari bir emtia olmuştur (Pirenne, 2012: 49). Öyle ki kumaş ve bez tüccarları, mücevher, ıtriyat, aktar gibi başlıca zengin tüccar gurupları arasında yer almışlardır. Nitekim bu özelliklerinden dolayı İslam toplumunda sözünü ettiğimiz tüccar gruplarıyla birlikte şehrin merkezinde faaliyet yürütmüşlerdir (Özdal, 2019: 115).

Bundan dolayı hem kuzeyde hem de güneyde pazar bulma konusunda sıkıntı yaşamamışlardır. Güney pazarı hakkında çok fazla malumat olmakla birlikte, Kuzey pazarı için aynı şeyi söyleyemeyiz. Fakat bu bölgeye ait tekstil ürünlerinin XII. yüzyıldan sonra Novgorod'a gönderildiği, az miktardaki arkeolojik bulgulardan anlaşılmaktadır (Laere And Trostyansky, 2010: 104). Flanders, doğu yönündeki ticarete kara yolunu kullanması gerektiğinde Alman İmparatorluğundan geçmiştir. 1173'te Frederick Barbarossa, Flaman tüccarlara güvenli geçiş sunmuş, onlar için Aachen ve Duisburg'da pazarlar oluşturmuştur (Oksanen, 2012: 153). Batıdaki en ünlü ticaret yolu Brugge'dan başlayıp Flanders'e ve Kuzeydoğu Fransa'nın ürünlerini topladıktan sonra, Champagne ve Burgonyo'dan geçerek, Saône vadisi boyunca güneye inip, buradan da Rhône boyunca Akdeniz'e ulaşmaktadır. Bu süreçte tüccarların buluşma yeri Champagne fuarları olmuştur (Heaton, 1985: 154). 1202'den sonra Flaman kumaşı Akdeniz pazarlarından fiilen ortadan kalkmış gibi görünmektedir ancak bu durum gerçekte öyle değildir. Çünkü Floransa ve Cenevizler, Fransa'daki Champagne fuarlarında satın aldıkları Flaman tekstil ürünlerini 'Fransız' olarak adlandırmışlardır. Fakat 1277'den sonra Cenova ve Brugge arasında doğrudan deniz ulaşımının tesis edilmesiyle birlikte Floransa ve Cenevizler Flaman kumaşı ismini yeniden kullanmaya başlamışlardır (Nicholas, 1992: 173).

Kuzey İtalya'daki şehir devletleri ile Flanders arasındaki doğrudan deniz yolunun kullanılmasından yola çıkarak bazı tarihçiler bu durumun, yanlış bir şekilde, Champagne fuarlarının düşüşünün sebebi olarak görmüşlerdir. Munro, bizim açımızdan da kabul edilebilir izahat ile bu teze karşı çıkmaktadır. Ona göre bu deniz yolu, 1320'lere kadar, yani panayırların gerilediği dönemin çok sonrasına kadar tam anlamıyla etkili olmamıştır. Aslında Kuzey İtalya ile Flanders arasındaki deniz yolu, kara yoluna nazaran en az beş kat daha uzundur. Ayrıca bu güzergâh Champagne'ya göre daha az pazara sahiptir. Öte yandan barışçıl zamanlarda bile gemiler yıkıcı okyanus fırtınalarına maruz kalırken, savaşlar ve korsan saldırıları maliyetleri çok daha artırmaktadır. İlkel seyir teknikleri ve boylam hesaplamalarının yapılamamasından dolayı birçok Ceneviz ve Floransalı denizci kaybolmuştur (Munro, 2015: 119). Champagne panayırlarının başka sorunları da olmuştur. Ticarete altının yerini gümüşün alması ve bu metallerin değerlerindeki dalgalanmalar önemli bir sorun teşkil etmiştir (Ülgen, 2012: 369).

Flanders'in kumaş ticaretini sarsacak olan ilk büyük darbe İngiltere'nin yün arzını onlara karşı silah olarak kullanmaya başlamalarıdır. İngiltere'deki II. Baronlar savaşı ve 1264'te İngiltere ile Flanders arasındaki savaştan dolayı iki ülke ticaret durma noktasına gelmiştir. Aynı yıl İngiltere limanları kapatılmış ve baronlar, tüccarlara yönelik çeşitli yaptırımlar uygulamışlardır (Jamroziak, 2003: 200-201). Bu süreçte İngiltere Krallığı Flanders pazarına mahkûm kalmamış ve onların yerini Kuzey İtalya'daki şehir devletlerinin tüccarları doldurmuşlardır. Bu tüccarlar 1270'lerde, İngiltere'deki Sistersiyen manastırları³ tarafından üretilen yün üzerinde neredeyse tekel kurmuşlardır. Çünkü onlara Flamanlardan daha iyi ödeme yapabilmekteydiler. Aynı dönemde çok sayıda Brabantlı da İngiltere'den yün ihraç etme lisansı elde etmiştir. Nitekim 1270'ten sonra St. Ives fuarındaki Flaman tüccarların sayısında çarpıcı düşüş yaşanırken, Brabantlı tüccarlarda da büyük bir artış görülmüştür. 1273'te İngiltere'den yapılan yün ihracatının yüzde 34,9'unu kendileri, yüzde 24,4'ünü İtalya'daki şehir devletleri, yüzde 16,2'sini Kuzey Fransa'dan gelenler ve yüzde 11,2'sini de Brabantlılar yapmaktadır (Nicholas, 1992: 177). Bunun neticesinde Brabant ile birlikte Frizya, Floransa ve Ceneviz tüccarlar,

³ Fransa'nın batı bölgesinde ortaya çıkan bu tarikat zamanla Avrupa'daki üretim alanlarının çoğunda faaliyet göstermiştir. Bu süreçte İngiltere'de yün üretiminde bir dönem oldukça etkili olmuştur. Bkz. Burton and Kerr, 2011: 152-174.

İngiltere-Flanders arasındaki ilişkilerin kopmasından yararlanarak yün ve kumaş ticaretinde, Flaman meslektaşlarının daha sonra geri kazanamayacakları bir konum elde etmişlerdir (Werveke, 1954: 241; Blockmans, 2008: 412). Bazı Flaman tüccarlar 1275'te İngiltere'ye dönüp yeniden yün ticaretine başlamışlarsa da daha önce sahip oldukları üstünlüğü geri kazanamamışlardır. Özellikle de Sistersiyen sözleşmelerinin çoğunu tamamen kaybetmişlerdir (Lloyd, 1977: 39). Yün tedarikindeki kayıp sonrasında Flanders, kumaş fiyatını yükseltmiş ve bu da Flaman tekstilinin dış pazarda satılmasını zorlaştırmıştır. İngiltere yün ambargosunun ardından, Flamanların koyun yetiştiriciliğine daha fazla yöneldiğine dair bazı kanıtlar olmakla birlikte bu tür önlemlerin İngiltere'deki arzın düşüşünü telafi edemediği anlaşılmaktadır. Dahası 1280'den sonra Flanders'deki iç çatışmalar sorunları daha da şiddetlendirmiştir (Nicholas, 1992: 177).

Flanders için sorun sadece hammadde kaybı olmayıp devamında pazarı da kaybetmişlerdir. XIV. yüzyılın başlarında Milano ve Floransa gibi merkezler artık kendi kumaşlarını üretmeye başlamıştır. Bu nedenle tüccarlar uzak yerlere gitme ihtiyacı hissetmemişlerdir (Ülgen, 2012: 369). Bu şehirler, Cenova gibi, işlemleri tamamlanmamış kumaşları satın alarak, kaliteli bir şekilde boyamak gibi birçok süreçten geçirip son halini vermektedir. XIII. yüzyıldan itibaren ham kumaştan ziyade ham yün ithaline ve bunların kent içi ve dışı imalathanelerde işlenmesine daha büyük ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu gelişmenin, Humiliati⁴ isimli el emeğine dayanan ve dokumacılık sektöründe aktif şekilde yer alan dini bir tarikat sayesinde meydana geldiği düşünülmektedir (Heaton, 1985: 133).

İtalya'da ve Avrupa'nın kuzeyinde bu gelişmeler yaşanırken İngiltere Krallığı bu durumdan istifade etmiştir. Bu da Flanders'in tekstil endüstrisini bir diğer darbe olmuştur. İngiltere yünü başlangıçta Flanders yerine Brabant'a yönelmiş olmakla birlikte bir süre sonra kendi üretimlerine yönelmişlerdir (Miller, Edward, 1965: 81). Hatta İngiltere'deki zanaatkarlar, Flaman ustalardan faydalanarak yerli yünler ile yüksek kaliteli kumaş üretimini artırmıştır. Öyle ki 1271'de Kral III. Henry "Kadın olsun erkek olsun, tüm yün kumaş işçileri, Flanders gibi başka ülkeden de olsalar, ülkemize gelip güven içinde çalışabilirler." demiştir. Ayrıca onlara beş yıl boyunca vergi muafiyeti de sunmuştur (Gimpel, 2004: 97). III. Edward, tekstil üretimini geliştirmek için Flaman ustaların İngiltere'ye gelmesini teşvik etmiştir. 1337'de, tüm yabancı ülkelerden tekstil işçilerini davet eden ve onlara gerekli yasal yetkileri sunan bir yasa çıkartmıştır (Lambert and Pajic, 2016: 203). Siyasi otoritenin tekstil imalatına yönelik başka teşvikleri de olmuştur. Kral I. Edward'ın ihracata vergi getirmesi, İngiltere'deki zanaatkarlara yünü, Flaman tüccarlara göre çok daha ucuza alabilme imkânı sunmuştur. XII. ve XIII. yüzyıllarda Flanders'in endüstri şehirlerine hammadde temin eden İngiltere "gelişmekte olan ülke" ülke konumdayken, Flanders sanayi ülkesi konumdadır. Fakat İngiltere'nin kumaş endüstrisine girmesiyle birlikte tekstil üretiminde başı çekmiş, dahası Flanders ve Kuzey İtalya'daki şehir devletleri gibi hammadde sorunu yaşamayan bir endüstri ülkesi konumuna yükselmiştir (Gimpel, 2004: 98). Artık İngiltere'deki zanaatkarlar her kaliteden kumaş yapmaya başlamışlardır. Ucuz olanları kuzey pazarlarına giderken, iyi kalitede ve pahalı olanlar ise Kuzey İtalya'ya sevk edilmiştir. Aynı dönemde Fransa ve İspanya'daki Hristiyan krallıklarda da tekstil endüstrisi güçlenmiştir (Heaton, 1985: 134).

Hammaddesini ve pazarını kaybeden Flaman kumaşçıları XIV. yüzyılda başka sorunlar da beklemektedir. Kıtlik,⁵ veba ve savaşlar gibi muhtelif felaketler neticesinde azalan toprak gelirlerine bağlı olarak lüks tüketim mallarının satın alınması zorlaşmıştır. Ancak talepteki düşüşe dair kesin rakamlar vermek mümkün değildir. Şüphesiz bu durum diğer kumaş üreticileri için de söz konusudur. Talepteki düşüşün bir sonucu olarak, Floransa'daki kumaş endüstrisi 1370'lerden itibaren krize girmiştir. Kaliteli İngiltere yününden pahalı lüks kumaşların üretildiği Brabant şehirlerinde de durum bu şekildedir. Sonuç

⁴ Kuzey İtalya'da faaliyet gösteren bu tarikat mütevazı bir yaşam hedeflemekte ve bunun için Lombardiya şehirlerinde el işçiliğiyle geçinmektedirler. Tevazularının bir nişanesi olarak boyanmamış yünden kıyafetler giymekte ve yün endüstrisinde çalışmaktadırlar. Bkz. Lambert, 2015: 95).

⁵ Avrupa'nın kuzeyinde özellikle 1315-1317 yılları arasında etkili olan yoğun yağışlar neticesinde ürünler yetişmemiş, yetişen ürünler ise olgunlaşmadan çürümüştür. Hayvancılığ da etkileyen bu korkunç kıtlığın etkisi on yıllarca sürmüştür. Bu durum haliyle yün üretimini ve tekstil endüstrisini de etkilemiştir. Bkz. Kershaw, 1973: 7-9.

olarak yüzyılın ilk yarısında önemi sürekli artan Brüksel, Malines ve Louvain gibi tekstil kentleri artık inişe geçmiştir (Nicholas, 1976: 5; Miller, Edward, 1965: 75; Spufford, 2008: 203).

5. Kumaş İmalatçıları ve Şehirleşme

Buraya kadar gördüğümüz Flanders'deki tekstil endüstrisinin bölgede önemli değişikliklere sebep olması kaçınılmazdır. Bunlardan birisi buranın, Kuzey İtalya'dan sonra, Orta Çağ Avrupa'sının en erken ve en yoğun kentleşmiş bölgesi haline gelmiş olmasıdır. X. yüzyıldan itibaren başlayan kentleşme sürecinde Gand, Brugge, Ypres, Lille, Douai ve Arras gibi şehirler zenginliklerini kumaşa borçlulardır. Yeni inşa edilen surlar, bu genişlemenin büyüklüğünü değerlendirmek için bir kriter sunmaktadır. 1214'te Ypres'te, çoğunlukla tekstil işçilerinin yaşadığı bir banliyö oluşturulmuştur. Ghent, 1300'e kadar duvarlarla çevrilmiştir. Douai'de, 1200'de Scarpe Nehri'nin sağ kıyısına büyük bir duvar inşa edilmişken, 1310'dan itibaren sol kıyısına da bir duvar yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Postan, Miller, 1987: 630; Blockmans, 2008: 415). Buralarda dokumacılar, tacirler tarafından ithal edilmiş yünü, çırpıcı ve boyacıların kullandığı sabunu ve boya malzemelerini kolay bir şekilde temin edebilmişlerdir. Ayrıntısını bilmediğimiz gerçek bir sanayi devrimi, bu kırsal endüstrisinin kentsel endüstriye dönüşmesine eşlik etmiştir (Pirenne, 2012: 55). Yün, boya maddeleri veya bitmiş kumaşlarda uluslararası ticaret yapanlar, haklı olarak, tüccar kapitalistleri şeklinde adlandırılmaktadır. Çünkü aylarca süren uzun mesafeli yolculuklar yapmak ve büyük stoklar tutmak için gerekli sermayeye sahiptirler (Munro, 1988: 711).

Üretimin getirdiği bir diğer değişiklik endüstriyel örgütlenmedir. Modern Belçika ve kuzeydoğu Fransa'ya uzanan bu büyük imalat bölgesinin tamamı, coğrafi olduğu kadar ekonomik olarak da bir birlik kabul edilebilir. Kumaş imalatçılarının başlıca kentleri, politik açıdan bazıları İmparatorluğa, bazıları Fransa Kralına bağlı olarak farklı feodal prensliklere bölünmüşse de işlerini ilerletmek için birbirleriyle iletişimlerini sürdürmüşlerdir. Bunun neticesinde XII. yüzyılın sonunda ve XIII. yüzyıl boyunca "On Yedi Kasaba" adıyla bilinen ticari bir lonca veya hanse ortaya çıkmıştır. Öncelikle bu kasabalar, Champagne panayırılarıyla ilişkilerini düzenlemekle ilgilenmektedirler. Hangi fuarlara gidilmesi gerektiğine birlikte karar vermişler, birlikte fuar yetkilileriyle görüşmüşler, tüccarlara yönelik birlikte politika geliştirmişlerdir. Böylece ortak bir ihracat politikası oluşturulup uygulayabilmişlerdir (Postan, Miller, 1987: 633).

Büyük şehirlerin sanayisi her zaman bölgenin refahının temeli olmakla birlikte prenslerin mutlak otoritesinin önündeki en büyük tehdit olmuştur (Postan, Rich, 1965: 355). 1300'lere kadar, hali vakti yerinde vatandaşlardan oluşan Flaman kasabalarının belediye meclisi üyeleri iktidar tekeline elinde tutmaktadır. 1252'den beri özellikle 1280'den itibaren, tekstil sektöründeki işçiler, "orta sınıf" diye ifade edebileceğimiz zanaatkârlar, yeni zenginler ve tüccarlar gibi heterojen bir cephe, grevler ve isyanlar ile aristokratların statüsüne meydan okumuşlardır. 1311'de Ghent dokumacılarının zengin şehirlilere karşı çıkmalarında olduğu gibi, ara sıra toplumsal çatışmalar alevlenmiştir. Bununla birlikte, 1319'dan sonra ikinci grup, dokumacıları yönetimden uzak tutarak, burjuva ile bir koalisyon kurup eski etkisini büyük ölçüde yeniden kazanmayı başarmıştır. Daha sonra, 1336'da İngiltere'den yün ithalatının kesilmesi, ardından gelen işsizlik ve açlık tehdidi ile dokumacılar, Ghent'te ve Flanders'in geri kalanındaki toplumsal kargaşada başı çekmişlerdir. Bu grup, 1338'de, James van Artevelde liderliğindeki geniş bir İngiltere Krallığı yanlısı kitleyle birlikte Fransa Krallığı ve Flanders kontu karşıtı cepheye karşı bir mücadelede bulunmuşlardır. Fakat bu girişim 1345'te bastırılmıştır (Spufford, 2008: 572). 1379'da Ghent'in üst sınıfları, dokumacılar, çırpıcılar ve küçük zanaatkârlar hep birlikte Flanders Kontuna karşı yeniden ayaklanmışlardır. Daha iyi yaşam koşulları ve daha yüksek ücret için değil, şehirlerinin daha fazla özerkliğe sahip olması için savaşmışlardır. Altı yıl süren mücadele, toplumsal ilişkilerde hiçbir şeyi değiştirmeyen siyasi bir uzlaşmayla sona ermiştir. Hiçbir devrimci hareket, kumaş endüstrisinin genel koşullarını iyileştirmeyi başaramamış ve kademeli olarak bozulmasını engelleyememiştir (Werveke, 1954: 244).

Üreticiler ve tüccarlar bir şekilde seslerini duyurma imkânına ve şehir yönetiminde söz hakkına sahip olurlarken, işçilerin çıkarlarını güçlü ve bağımsız bir şekilde savunabilecek bir loncadan söz edilememektedir. Yetkililerin emriyle, işçiler farklı zanaatkâr kuruluşlarına kaydolmuşlarsa da başkanlarını seçme hakkına sahip değillerdir. Liderleri zanaatkâr olmayıp, şehir konseyi tarafından

görevlendirilmektedir (Werveke, 1954: 240). Bunların neticesinde şehirlerde, ekonomik ve politik olarak egemen olan soylular ile sömürülen tekstil işçileri arasında toplumsal gerilimler yaşanmıştır. Tekstil işçileri ilk olarak 1245'te Douai'de ve 1252'de Ghent'te grev yapmışlardır (Blockmans, 2008: 415). Bu dönemde bazı işverenlerin aşırı haksız uygulamaları kayıtlarda dikkat çekmektedir. Örneğin Jehan Boinebroke isimli XIII. yüzyıldaki bir kumaş imalatçısının işçilerini aşırı çalıştırdığı, ücretlerini para yerine aynı olarak ödediği, sorunları dile getirenleri şiddetle susturduğu ve onları evlerinden attığı ileri sürülmektedir (Heaton, 1985: 137).

Kumaş üretimi ve şehirleşme kayıt sistemine olan ihtiyacı da artırmıştır. Her bir üretici kârını hesaplamak için basit şekilde muhasebe kaydı tutmaya başlamıştır. Basit diyoruz çünkü daha profesyonel kayıt sistemi ancak Orta Çağ'ın sonunda mümkün olmuştur. Hatta XII. yüzyıldan önce tüccarlarda kayıt geleneğinin hiç bulunmadığı düşünüldüğünde bunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte bu basit kayıt tutma işlemi bir çeşit okullaşmanın önünü açmıştır (Werveke, 1954: 240).

6. Sonuç

Roma döneminden beri amatör düzeyde de olsa tekstil endüstrisinin var olduğu Flanders, XI. yüzyıldan itibaren bu alanda profesyonel bir şekilde varlık göstermiştir. Bu profesyonelleşmenin en önemli emarelerinden birisinin ihtisaslaşma olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim erken dönemlerde kendi ürettikleri yünler ile yine kendi ihtiyaçlarını karşılamak için daha ziyade evlerde yapılan üretim sürecinde sadece ihtiyaç fazlası satılmaktadır. Sonraları, zikretmiş olduğumuz sebeplerin etkisiyle talep artmış ve beraberinde Flanders'deki kumaş arzının da artışına yönelik çalışmalar çoğalmıştır. İşte bu süreçte hem nitelik hem de nicelik açısından hammadde arayışına girilmiştir. Bu doğrultuda en önemli merkez olan İngiltere'nin kuzeyinden ve İskoçya'dan yün temin edilmiştir. İhtisaslaşma kendi içlerinde de yürümüş ve boyama, çırpa, dokuma gibi her iş için ayrı zanaatkârlar yetişmeye başlamıştır. Yünün kumaşa dönüştürülmesinde temel malzemelerden birisi olan boyanın önemi anlaşılmıştır. Yünde olduğu gibi boya malzemeleri de her ne kadar Kuzey Avrupa'da üretilmekteyse de kalite arayışı burada da devreye girmiş ve bunun için Kuzey İtalya'daki tüccarlardan yardım alınmıştır.

Üretilen kumaşın pazarlama evresi için o dönemin en önemli merkezlerinden olan Champagne panayırlarından istifade edilmiştir. Burada kapitalist piyasa koşullarının devreye girdiğini görmekteyiz. Satıcı konumdaki Floransa ve Ceneviz tüccarlar ile hammadde tedarikçisi İngiltere Krallığı'nın, arada ürünü işleyen Flanders'in pazardaki payına göz koydukları görülmektedir. Şöyle ki zamanla hammadde tedarikçisi İngiltere ile pazarlama işlerini yürüten Kuzey İtalya'daki şehri devletlerinin her ikisi de Flanders'in üretim faaliyetine el atmışlardır. Kanaatimizce Flanders, pazardaki payını muhafaza edebilecekken özellikle XIV. yüzyılın katastrofik ortamından rakiplerine nazaran çok daha fazla etkilendiği için bu sektörde zayıflamıştır. Nitekim imalatta yer alıp piyasaya girmek isteyen İngiltere'nin bu işlem için yine de Flaman ustalardan yararlanmak istemeleri bunun işaretlerindedir. Burada endüstri sahibi bir ülkelerin hammadde tedariki – üretim – pazarlama üçgeninden birisinin kontrol edilememesi durumunda ne gibi olumsuzlukların yaşandığı görülmektedir. Flanders yün tedarikinde İngiltere'ye bağımlı olunca siyasi konularda da bağımlı olmuştur. Yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde hammadde tedarikinde ortaya çıkan sorunlar Flanders'in fiyat politikasını etkilemiştir ki bu da pazarı kontrol etmesini zorlaştırmıştır.

Dikkatimizi çeken bir diğer husus kumaş üretimin her aşamasının bölgenin şekillenmesinde etkili olmasıdır. Hammadde arayışında yün savaşları sırasında bundan en fazla nasıplenen ülke İngiltere olmuştur. Hammaddeyi mamul ürüne çeviren Flanders, coğrafi ve siyasi konulardaki yetersizliğini çok iyi bir şekilde kapatmıştır. Öyle ki Avrupa'da şehirleşmenin yüksek olduğu en önemli iki merkezinden birisi olmasını kumaşa borçludur. Aynı şekilde Avrupa'daki ilk kapitalist örgütlenmeler ile ilk işçi isyanları da kumaş endüstrisinin bir sonucu olmuştur. Kumaş endüstrisinin beraberinde getirdiği burjuva sınıfının burada siyasi bir güç olarak yönetimde yer alma isteğini görmekteyiz. Sonuç olarak kumaşın, endüstrileşme yolunda hızla ilerlemekte olan Flanders'i sosyal, ekonomik ve demografik olarak büyük bir değişime sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Ashley, W. J. (1887), *The Early History Of The English Woollen Industry*, *Publications of the American Economic Association*, Vol. 2, No. 4, s.13-85.
- Blockmans, W. (2008), *Flanders, The New Cambridge Medieval History c. 1198-c. 1300*, David Abulafia (Edit.), Cambridge: Cambridge University Press, s.405-418.
- Burton, J - Kerr, J. (2011), *The Cistercians In The Middle Ages*, Woodbridge: The Boydell Press.
- Chorley, P. (1987), *The Cloth Exports of Flanders And Northern France During The Thirteenth Century: A Luxury Trade?*, *The Economic History Review*, Vol. 40, No. 3, s.349-379.
- Gimpel, J. (2004), *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, 6. Baskı, Ankara: Tübitak.
- Heaton, H. (1985), *Avrupa İktisat Tarihi I*, Mehmet Ali Kılıçbay Ve Osman Aydoğuş (Çev.), Ankara: Teori Yayınları.
- Jamroziak, E. (2003), *Rievaulx Abbey As A Wool Producer In The Late Thirteenth Century: Sistersiyens, Sheep And Debts*, *Northern History*, XL, 2, s.197-218.
- Karaimamoğlu, T. ve Gürsoy, S, (2021), *İngiltere'nin Yün İmparatorluğuna Dönüşme Süreci III. Edward'ın Yün Politikası*, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s.181-188.
- Keene, D. (2008), *Towns And The Growth Of Trade*, *The new Cambridge Medieval History IV-I*, David Luscombe, Jonathan Riley Smith (Edit.), Cambridge: Cambridge University Press, s.47-85.
- Kershaw, I. (1973), *The Great Famine and Agrarian Crisis In England 1315-1322*, *Past & Present*, No. 59, s.3-50.
- Laere, R. V. And Trostyansky, O. (2010), *Medieval Flemish Cloth Seals From Saray al-Djadid (Russia)*, *Numismatique*, Vol. 156, s.103-128.
- Lambert, B. And Pajic, M. (2016), *Immigration And The Common Profit*, *Journal Of British Studies*, Vol. 55, No. 4, s.633-657.
- Lambert, M. (2015), *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, Erdem Gökyaran (Çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Lekai, Louis J. (1958), *The White Monks*, Okauchee: Our Lady Of Spring Bank.
- Lloyd, TH. (1977), *The English Wool Trade In The Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, E. (1965), *The Fortunes Of The English Textile Industry During The Thirteenth Century*, *The Economic History Review*, Vol. 18, No. 1, s.64-82.
- Munro, J. H. (1988), *Textile Workers*, *Dictionary of the Middle Ages Vol. XI*, Joseph R. Strayer (Edit.), New York: Charles Scribner's Sons, s.711-715.
- Munro, J. H. (1988), *Textile Technology*, *Dictionary of the Middle Ages Vol. XI*, Joseph R. Strayer (Edit.), New York: Charles Scribner's Sons, s.693-711.
- Munro, J. (2015), *The Dual Crises Of The Late-Medieval Florentine Cloth Industry, c. 1320 - c. 1420*, *Textiles and the Medieval Economy*, Angela Ling Huang, Carsten Jahnke (Edit.), Philadelphia: Oxbow Books, s.113-148.
- Nicholas, D. (1976), *Economic Reorientation And Social Change In Fourteenth-Century Flanders*, *Past & Present*, No. 70, s.3-29.
- Nicholas, D. (1992), *Medieval Flanders*, New York: Routledge.
- Oksanen, E. (2012), *Flanders And The Anglo-Norman World, 1066-1216*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Özdal, A. (2019), *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Pirenne, H. (2012) *Ortaçağ Kentleri Kökenleri Ve Ticaretin Canlanması, Şadan Karadeniz (Çev.)*, 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yay.
- Pirenne, H. (2012), *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik Ve Sosyal Tarihi*, Uygur Kocabaşoğlu (Çev.), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yay.
- Postan, M. M. And Miller, E. (1987), *The Cambridge Economic History Of Europe. Vol. II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Postan, M. M. And Rich, E. E. (1965), *The Cambridge Economic History of Europe III*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Postan, M. M. (1973), *Essays On Medieval Agriculture And General Problems Of The Medieval Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Prevenier, W. (2008), The Low Countries, 1290-1415, *The New Cambridge Medieval History Vol. VI, c. 1300-1415*, Michael Jones (Edit.), Cambridge: Cambridge University Press, s.570-594.
- Sawyer, P. (1965), The Wealth Of England In The Eleventh Century, *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 15, s.145-164.
- Singman, J. L. (1999), *Daily Life In Medieval Europe*, London: Greenwood Publishing Group.
- Spufford, P. (2008), Trade In Fourteenth-Century Europe, *The New Cambridge Medieval History Vol. VI, c. 1300-1415*, Michael Jones (edit.), Cambridge: Cambridge University Press, s.155-208.
- Thompson, J. W. (1928), *An Economic And Social History Of The Middle Ages*, New York: The Century Co.
- Ülgen, P. (2012), Geç Ortaçağ Avrupa'sında Pazar Ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk - İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), s.361-381.
- Ülgen, P. (2021), *Orta Çağ Avrupası'nda Gündelik Yaşam*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Wee, H. V. D. (1975), Structural Changes And Specialization In The Industry Of The Southern Netherlands, 1100-1600, *The Economic History Review*, Vol. 28, No. 2, s.203- 221.
- Werveke, H. V. (1954), Industrial Growth In The Middle Ages The Cloth Industry In Flander, *The Economic History Review*, Vol. 6, No. 3, s.237-245.